

УДК: 323.1(=163.41):271.2

Примљено:

23.09.2009.

Прихваћено:

25.11.2009.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година V, vol. 6

Број 3/2009.

стр. 111-127

*Гордана Живковић**

ЦРКВА И СРПСКА ДРУШТВЕНА ЗАЈЕДНИЦА

Резиме

Друштвено заједништво није за нас обично питање, већ питање од пресудног значаја за читаву будућност. Без конституисања стабилног заједништва нема ни ефикасног унутарњег обједињавања наше друштвене заједнице, па онда ни њеног укључивања у ширу јединствену европску заједницу. Проблем који се разматра у овом раду операционализује се питањем: На који се начин може остварити преко потребан консензус око стварања, развоја и опстанка српске друштвене заједнице? Полазећи од става да друштвена заједница подразумева социјалну формацију у којој су јединке повезане у јединство разумевањем, поверењем, заједничким осећањима према истим вредностима, аутор у тексту поставља следећа питања: Шта је прихватљиво, данас, за изнутра разједињену и конфликтну српску јавност? Може ли шта да покрене апатичног и усамљеног појединца и да га интегрише у друштвену заједницу? Које се вредности могу „наметнути“ већини становништва снагом своје изворне моралности, а не присилом неког спољашњег ауторитета? Констатујући постојање алармантног и већ „хроничног“

* Институт за европске студије, Београд, Председник Центра за хришћанске студије, Београд.

Рад је написан у оквиру пројекта ИЕС бр. 149026Д.

дефицита насушно потребних и општеприхваћених вредности и оријентира, те одсуство социјалне солидарности и заједништва, аутор у тексту на више упоредних нивоа анализе искушава могућности православља и Српске православне цркве у овом домену. Указујући да је ова црква кроз читаву историју словила за „чувара друштвеног морала“ и „промотера“ универзалних друштвених вредности које чине темељ западноевропске цивилизације, аутор закључује да она и данас може под одређеним условима да надомести истрошене резерве друштвеног заједништва и обнови нарушени српски национални и друштвени идентитет.

Кључне речи: друштвено заједништво, криза вредности, крах морала, православље, Српска православна црква, национални идентитет.

У овако драматичном историјском тренутку „осликаном“ нашем дубоком државном, политичком, друштвеном, економском, моралном, а надасве кризом заједнице, морамо имати пуну свест да таква кризна ситуација заправо подразумева коначну одлуку, те заоштрене алтернативе које више не допуштају ма какву ревизију.¹ Тачније, само време у коме живимо тражи од нас одговор на пресудна питања који има озбиљне, далекосежне и многоструко значајне импликације на нивоу целокупне егзистенцијалне ситуације човека, народа и друштвене заједнице на овом тлу. Утолико је алармантније, што су пред нама и данас „отворена“ и до краја „нерешена“ сва она питања која је још на самом почетку српска криза поставила у први план! А то су следећа питања: које су границе српске државе;² какав је дух и устројство српске државне заједнице; који су наши витални национални и државни интереси, те каква је стратегија њиховог остваривања;

1 „Криза“ потиче од грчке речи „крисис“ изведене из појма „крино“ што значи: изабрати, одлучити, судити; мерити се, спорити, борити. Тим појмом се, дакле, обухватају све ситуције доношења одлуке о животу човека и његове заједнице. При томе је увек реч о коначним алтернативама о којима ваља додати примерен суд, и чије је алтернативно извршење већ засновано у самој дотичној ствари.

2 Интересантно је да Соња Бисерко, председница Хелсиншког одбора за људска права у Србији, још 12. фебруара 2002. године у интервјуу за лист „Време“ истиче како „нико још није рекао шта је и докле сеже Србија“ те, да је „Косово већ осамдесетих година било изгубљено за Србију, али се инструментализовало за добијање других територија у Хрватској и Босни, а када се у томе није успело, за конституисање културног и духовног простора који обухвата Србију, Републику Српску и Црну Гору...“).

на који се начин може постићи преко потребан друштвени консензус око основних питања стварања, опстанка и развоја друштвене заједнице; које су вредности прихватљиве за већину становништва на основу своје моралности, а не присиле неког спољашњег ауторитета (политичке партије, државе или којег другог); како је могуће конституисати „стабилно“ заједништво саздано на одлуци и добровољном престанку грађана да живе заједно и препознају ову државу као своју; шта је данас прихватљиво за изнутра разједињену и дубоко конфликтну српску јавност; најзад, може ли ма шта да покрене данас обезличеног и усамљеног појединца и да га интегрисхе у друштвену заједницу? Речју, Србија се и данас налази пред питањем о држави као својим првим питањем, што све несносније притиска „решавање“ свих осталих питања покренутих кризом! Јер, српска држава је опхрвана озбиљним неизвесностима: још увек се не зна која јој територија припада, нити на којим ће се начелима организовати. Озбиљност овакве тврдње само још додатно оснажује чињеница да се налазимо на Балкану на коме су етничке и политичке границе неподударне. Тачније, свака балканска држава има у свом саставу етничке мањине, чији нерешени или нестабилни статус може изазвати социополитичке конфликте и акутне кризе, које стичу међународне размере. А досадашње српско искуство у овом домену је, знамо, више него трагично! То изричито потврђује противправно успостављање лажне косовске државе на овом тлу,³ што поред осталог доводи до озбиљне

3 Једностраним проглашењем декларације о независности Косова 17. фебруара 2008. године и бесправним одузимањем територије која чини саму „колевку“ српске државности, те њеним признавањем „по хитном поступку“ од стране САД и неких чланица Европске уније (Велике Британије, Француске, Италије, Немачке) „велики пројектанти“ и творци новог светског поретка направили су „салто мортале“ показавши јасно свету, а на велику жалост наших дежурних „исмејивача поклоника теорије завере“, да су уистину њихове праве намере оличене у растакању демократских установа, кршењу темељних начела међународног правног поретка, обесмишљењу Уједињених нација, а све то у циљу устоличења силе и „права јачег“ као врховног господара на трону светске политике. Дакле, свет за који се „велике архитектке новог поретка“ залажу засигурно није слободан западни свет, тај „до краја просветљени човекоцентрични свет“ у коме неприкосновено владају људска права и слободе, па дакле, и начело недискриминације, према коме се ниједном човеку не могу ускратити права зато што припада одређеној друштвеној групи као што су то, рецимо, националност и религија. Зато ми данас, овде, заправо јесмо сведоци стварања једног света који се одриче владавине права и законитости, разумности, хуманости, моралности, просперитета и свеколиког цивилизацијског прогреса. А надасве истине која се

ерозије два темељна међународна принципа: једнакости суверенитета и неприкосновености граница. Несумњиво, овакав косовски преседан може имати незаустављиви „домино ефекат“ са несагледивим, вишеструко штетним последицама на плану целокупне балканске и европске безбедности. Све су то озбиљни показатељи да на самом тлу развијене Европе, те „колевке“ нововековног хуманизма, долази до суноврата носећих начела и култних просветитељских вредности, као да се враћамо у предцивилизацијско доба човечанства, као да је читава људска историја била тек узалудна борба за проширење „граница“ човекове слободе, заштите права слабијег, изградњу цивилизацијских правила и норми у циљу осигурања хуманог и праведног друштвеног живота...

С обзиром да у сваком процесу транзиције управо држава мора да има главну улогу, јасно је да ћемо тек након проналажења правог одговора на ово питање моћи да се покренемо „с мртве тачке“, „пређемо Рубикон“ и саздамо темељ ономе што се зове „европско друштво“! ⁴ Сигурно је, међутим, да нам у томе неће помоћи само декларативно опредељење за европско друштво и придруживање Европској унији, те њеним прокламованим начелима људских права, социјалне правде, солидарности, слободе и мира.⁵ Јер, соли-

редукује тек на ниво пуке друштвене конвенције, подвргавајући се потпуној релативизацији и волунтаризму голе политичке воље. Не отпочиње ли, онда, „косовским преседаном“ нова фаза у развоју европске демократије? Није ли проглашењем тзв. независности Косова, у ствари, написано „прво слово“ некролога европској демократији? Та питања постају предмет озбиљног разматрања у садашњем повесном тренутку.

- 4 Неки аутори сматрају да се „транзиција“ с пуним правом може одредити и као европеизација, која ова дрштва у конститутивном, правном, економском и политичком погледу приближава друштвима Европске уније, тако да је могућа хармонизација са достигнутим стандардима у свим релевантним димензијама уређења заједнице, тржишта и економије, положаја човека и његових људских и грађанских права. Сходно томе, није погрешно сматрати да транзиција подразумева дуги еволуциони низ у развоју, сложен и неправoliniјски процес непрекидно суочен с могућим отпорима и препрекама.
- 5 Не сме се занемарити чињеница да је та иста Европска унија, заправо, изгледа и сама дигла руке од носећих просветитељских начела слободе, братства и једнакости људи – тих својих „до јуче“ врхунских и неприкосновених критеријума и вредности – без којих нема ни истинског хуманизма, прогреса и демократије, као великих модернистичких колективних нада човечанства. Позивати се декларативно на демократију, а деловати на један екстремно идеолошки, дискриминацијски, чак тоталитаран начин несумњиво иде у прилог става да демократији данас прети озбиљна опасност у лику надолазећег новог повесног лика тоталитаризма, који се потајно зачиње и и раз-

дарност и осећање заједничке припадности се не могу постићи пуким позивима и одушевљавањем Европом. Уосталом, народ који се (и) изјашњава за приступање Унији може бити у томе мотивисан пре свега веровањем да ће се на тај начин лакше савладати бројни проблеми и тешкоће с којима се сада суочава, али не и да ће то значити корениту промену начина живота у многим друштвеним областима. Отуда ће наше данашње наглашено инсистирање на безусловно и неодложно „враћање у Европу“ и европеизацију засигурно остати на нивоу реторичког поклича, уколико се у догледном времену не изврше промене које стварају бар елементарне услове за квалитативно нови живот целе друштвене заједнице.⁶ Зна се добро да друштвена заједница, за разлику од друштва у чијој основи леже рационални разлози, подразумева социјалну формацију у којој су јединке повезане у јединство разумевањем, поверењем, заједничким осећањима према истим вредностима. Тако Ђорђе Тасић, једно од најугледнијих имена у области филозофије права и политике у нас између два светска рата, јасно и аргументовано образлаже став да принцип легитимитета државе имплицира да припадници једне политичке заједнице не прихватају поредак само из навике и обичаја, индивидуалног интереса и страха од репресије, већ и из уверења у његову ваљаност и оправданост. Трагајући за оном темељном вредношћу која повезује државу и право, он се враћа управо идеји солидарности означавајући је као основно везивно ткиво на коме почива правни и политички поредак једне земље. Конкретније, Тасић утврђује да принцип солидарности значи „бити везан заједничким интересима, заједничким погледима и једнообразношћу у понашању, а изнутра имати осећање припадности и идеалности које може бити врло јако“.⁷ Даље, из тога сасвим логично следи да је

раста у сенци демократских институција што само још формално остају на снази. А позивати се на модернизацију као циљ по себи, а не тек средство у провођењу човекове еманципације ради озбиљења слободе као алфе и омеге свеукупне његове егзистенције, пре је досадна идеолошка „мантра“, израз једног јаловог поданичког и дубоко неслободног менталитета.

6 Како се под „новом“ друштвеном заједницом, у ствари, подразумева „повратак у нормалност грађанског друштва“, то се с правом може казати да се ми сада налазимо у једној врсти „интеррегнума“, „међустања“, или тачније на оној узаној и тешко премостивој „линији“ која разделяје „стари“ живот од „новог“.

7 Види: Ђорђе Тасић, „Увод у правне науке“, Београд, 1941, стр. 24. (Према на-

легитимно стање супротно стањима безакоња, анархије, несигурности и самовоље.⁸ Јасно, тим трагом се стиче сигуран увид у изузетно значење питања друштвеног консензуса о заједничким циљевима и вредностима, којима би се могао осигурати бар минимум социјалне интеграције у нас и отворити пут ка конституисању друштвеног заједништва. Отуда, данас питање заједништва није за нас обично питање, већ питање од судбинског значаја за читаву будућност! Зато је, једновремено, приоритетан „задатак“ за нас данас, покретање друштвене расправе најширих размера – која ће укључити све расположиве потенцијале јавности и критичке рефлексije, сучелити најразличитија становишта и опције, „искристалисати“ оно што је најбоље и најкреативније у друштву – како би се могао достићи „степен ефикасности“ неопходан за решавање овог питања. Да то није нимало једноставно и остварити, потврђују бројни „увиди“ у феноменологију живота друштва који јасно износе на видело да управо драматичан недостатак креативности и консензуса представља наш дуговремени „горући проблем!

Нећемо погрешити ако кажемо да је наше друштво већ у дужем временском периоду у разним варијантама доми-

воду Милана Подунавца, „Право и држава у правној и политичкој филозофији. Тасића, у зборнику „Људска права“, уредник Мирослав Прокопијевић, стр. 58, Институт за европске студије, Београд, 1996).

- 8 Јасно, из овог хоризонта се сагледава како припадност једном народу (етносу) подразумева, у ствари, заједницу као јединствену и непоновљиву целину, што има неизбежне и далекосежне импликације и за живот сваког појединца као припадника тог народа. И то није само „примитивна и предмодерна српска специјалност“, већ круцијално обележје појма народа уопште. Тако, рецимо, у француском и енглеском језику термин „народ“ (*peuple*, *common people*) означава „заједницу уједињену заједничким пореклом“. Немачко, пак, значење народа у овом смисли (*Volk*), подразумева „проширену породицу, или нешто шире, групу људи који имају заједничко физичко и духовно порекло, а међусобно су повезани добровољном одлуком о заједничком животу, заснованом на сасвим конкретним историјским разлозима“. Енциклопедијско одређење народа као „етноса“, карактерише схватање народа као заједнице настањене на одређеној територији, са заједничком традицијом и језиком, историјском прошлoшћу и културом. Не значи ли то, истовремено, да је наша припадност српском народу заправо нешто што нисмо својевољно бирали, већ добили као своју „вечну људску и духовну матрицу“ из које не можемо тек тако искорачити, раздвајајући нашу појединачну и колективну судбину, а да при томе не буде оштећен витални и есенцијални део онога што чини наш идентитет, оно по чему се препознајемо и опстојимо као „своји“ у заједници „историјских народа“...?

нантно политичко друштво, дакле, да се друштвени живот и друштвени односи у потпуности политизирају, док на другој страни политика у свом аутентичном значењу (као: „брига за друштвену заједницу“) све убрзаније ишчезава.⁹ Разумљиво, потпуна превласт политике у свим областима живота неизбежно повлачи за собом типично политичке феномене – конформизам, редукуцију стварности, осамостаљење над друштвом, смањење субјектности и стваралаштва појединца, сужење домена његове самосталности и способности изрицања независног суда, трошење морала, слабљење идеја истине, слободе, правде и солидарности. Док, одсуство правног поретка и система, непостојање развијене правне државе и цивилног друштва, те апсолутна доминација политике у којој не постоје јасна и постојана „правила игре“, већ владају волунтаризам и прагматизам, неизбежно доводе до драматичног трошења моралне вредности и потенцијала људскости, те коначно, кризе самог друштвеног темеља.¹⁰ Исто тако, феномен „политике која гута друштво“, а при томе није никоме одговорна,¹¹ убрзо отвара пут стварању својеврсне друштвене патологије! И доиста, ми сведочимо данас друштво које означају – правна и лична несигурност, суноврат моралних

9 У свом идеалтипском облику политика – као сфера друштвеног живота – у најширем смислу обухвата укупност оних процеса, односа и институција кроз које се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса и одлучује о заједничким пословима и животним активностима једне глобалне друштвене заједнице. Међутим, провођење наглашене политизације у условима недостатка развијених и стабилних друштвених и политичких институција, средстава и инструмената вршења политичке власти, „чврстих“ правила „политичке игре“, „механизма“ решавања постојећих конфликта друштвених интереса, те ефикасне друштвене контроле над политичком влашћу има за логичну последицу – својеврсни волунтаризам, нерационалност, провођење процеса одлучивања „иза затворених врата“, далеко од очигледности, преговорима и нагодбама између партијских лидера и „ужих руководстава“, али и конституисање ванинституционалних „центра моћи“.

10 Заправо, овде се ради о директно супротној тенденцији једном истински развијеном и демократски устројеном политичком друштву.

11 Великом делу наше нове политичке елите својствено је управо схватање политичког морала као синонима за непридржавање општих моралних норми; па отуда, заправо, за „неморалну“ активност у политици која се руководи принципима опортунитета, постизања успеха без икаквих моралних обзира при избору средстава. С друге стране, то се манифестује и као недостатак њихове одговорности за правилност и ефикасност свог рада пред онима који су их изабрали, односно у чије име доносе политичке одлуке или пред онима на које се одлуке односе.

и етичких вредности и оријентира, корупција, криминал, алармантна незапосленост, пораст сиромаштва, стална кризна жаришта и тероризам на Косову и Метохији, међуетничке и међунационалне напетости и конфликти у Војводини и Рашкој области (Санџаку), па чак и трибализам, као специфичан систем мишљења и деловања изражен непрекидним агресивним и ратоборним индивидуалним и колективним пројецирањем.¹² Сасвим у складу са оваквим уједностављеним „описом“ наше садашње друштвене ситуације, сведочимо алармантно и забрињавајуће трошење последњих резерви позитивне енергије заједништва и солидарности; што и није тешко објаснити ако се зна да се једино на емоцији може конституисати заједништво, због чега таква заједница мора бити праведна и морална.¹³ А свако позивање на њу које заобилази питања о моралности, праведности, етичности и духовности, представља у најмању руку неозбиљан и неодговоран чин. Ако се зна да се смисао моралног облика човековог опстанка у статусу постојећег морала углавном исцрпљује у регулисању међусобних односа одређене друштвене заједнице, како би заједнички живот уопште био могућ и подношљив, бар донекле „нормализован“, онда је потпуно јасно да су последице оваквог моралног разора у нас несагледиво штетне не само по нашу садашњост већ и будућност. Треба ли онда уопште истицати колико је важно пробудити у људима данас скоро замрло осећање блискости, заједничке припадности и

12 Таква трибалистичка логика присутна је мање или више у „животу“ скоро свих друштвених феномена – политичких партија, државних и друштвених институција, разних облика колективног удруживања и невладиних организација. Сви су стално против свих, а нико никоме не верује – што је само друго име за деструкцију, разарање свега што је ново а поготово боље!

13 Под праведношћу се подразумева идеја слободе као темељ међусобних људских односа. На нивоу мисли или доктрина постоје различити облици третирања правде (почев од филозофског, преко социолошког, политиколошког, историјског, теоријског, на нивоу теорије државе и права, етичког и разних других). Затим, правда се фрагментизује у институцијама и творевинама, па је стога битна феноменологија правде пре свега у држави и праву, као изузетно сложеним друштвеним и политичким творевинама у склопу глобалног друштва. Најзад, правда се на свој начин везује за извесне специфичне друштвене структуре које се најчешће називају нормативним системима или порецима, а то су, рецимо, религија, обичај, морал, право и конвенције. (Упореди: Стеван Врачар, „Универзалност принципа правде“, у зборнику „О правди и правичности“, приредио Милош Кнежевић, Дом културе „Студентски град“, 1995, стр. 40-43).

солидарности? Подсетити их на заборављену чињеницу да су судбине сваког појединца и „његове“ националне и друштвене заједнице нераздвојно повезане? Уосталом, још је Платон добро знао како сваки појединац као духовно биће има моралну самосталност, али се, опет, с другим појединцима може спојити у „вишу духовну заједницу“, и то не на начелима подударности економских интереса, већ на начелу моралне солидарности и у кривици и у заслуги! Исто то вели, само на један други начин, Вебер када упозорава да се друштвена заједница „устоставља“ на осећању заједничке припадности својих чланова, а не рационалним разлозима у чијој је основи конкретан интерес. Несумњиво је, значи, да се друштвена заједница може конституисати једино на темељу слободне воље, жеље и одлуке грађана да заједнички живе.¹⁴

Стога је једно од првих питања на које се неизбежно мора одговорити управо питање нашег идентитета! Ко су, заправо, Срби данас? Шта је то што нас међусобно повезује, јасно“ издваја“ од других? Да ли је то наша потенцијална припадност Европској унији? Да ли је то наша жеља да живимо као „сав нормалан свет“? Да ли је то наша приврженост идеји економског просперитета, потрошачком друштву и високом материјалном стандарду живота? Да ли је то осећање егзистенцијалне угрожености нације? Да ли је то деценијски несмањени притисак Запада? Чињеница је да су Срби својим знатним делом данас атеизирани, вредносно дезоријентисани и пометени, нарушеног идентитета и самосвести, духовно ослабљени... Па ипак, мислимо да нас сама свест о дубокој кризи у којој се као држава, друштво и народ сада налазимо, може усмерити ка одлучујућем питању: ко сам ја и где је моје место у овом свету? То у ствари значи суочити се с питањима о смислу и вредности сопственог живота, досегнути одговор на питање – за какву садашњост желим да живим? Међутим, одмах се овде суочавамо с озбиљним проблемом: наиме, одакле држави и друштву темељна уверења о смислу људског

14 Стога, у таквој заједници тек идеја слободе представља сам темељ међусобних људских односа; ту човек има могућност да артикулише своје мишљење слободно и без страха за властиту егзистенцију. Управо то у мултиетничком, мултиконфесионалном и мултикултуралном друштву, какво је заправо наше друштво, подразумева етику плурализма, тј. етику дијалога и сарадње. Отуда, мислимо да морално „здрава“ заједница представља оно начело и захтев од којег данас никако не бисмо смели одустати.

суживота, које они сами не могу јамчити? Према чврстом уверењу Бекенферда, познатог стручњака за државно право, секуларизована држава и модерно друштво живе од претпоставки које сами не могу јамчити, а на које су међутим битно упућени. Зато и јесу толико важна она заједничка правна добра, начела и уверења, која претходе људским темељним правима и чак их утемељују. А управо на самом извору оваквих темељних вредности се налази – хришћанство.

Свакако, у овој „тачки“ сагледавају се веома повољне околности за ревитализацију религије, па дакле и ојачавање улоге Цркве која слови као „чувар друштвеног морала“ и „промотер“ универзалних друштвених вредности на којима је саздан темељ западноевропске цивилизације. Сматра се да је сасвим легитимно место и улога Цркве у данашњем свету управо у подржавању цивилизацијског развоја и достигнутог стандарда моралности и хуманости, културе толеранције, демократске расправе и дијалога.¹⁵ То је и разумљиво, с обзиром да људски живот има потребу за религијским утемељењем, а то једнако важи и за друштвени живот и јавну културу. Такође, чињеница је да је управо религија та која својим идејама, веровањима, вредностима, нормама, симболима, обредима, и др. – нуди не само лични, него и колективни идентитет.¹⁶ Стога, никако не би требало ниподаштавати религијске потенцијале при доношењу одлука о питањима властите егзистенције у којима заказује рационална оријентација.¹⁷

15 Рецимо, Жак Делор као уверени католик и социјалиста, а у својству председника Европске комисије 1992. године, означава као посебан задатак црква данас у Европи управо допринос превладавању „моралног дефицита“.

16 Види: Ђуро Шушњић, „Функција религије“, „Социолошки речник“, у: „Социологија религије“, „Теме“, 2- 2003, стр. 365-366.

17 У егзистенцијалистичкој филозофији (Кјеркегор, Јасперс, Хајдегер) одлука добија засебно значење као судбоносни корак на који се човек мора осмелити кад се нађе пред исконским питањима властите егзистенције као питањима пред којима „ћути“ рационална аргументација.

Црква и конституисање друштвене заједнице

Нема сумње да у оваквом једном историјском тренутку умногоме пресудном за наш даљи национални и државни развој, па и сам опстанак, оно што нам најмање треба јесте државно и национално разједињење, јалово „странчарење“,¹⁸ опасно и несавремено штетно „цепање“ српског националног и духовног тела, што само води нашем даљем ослабљењу, па и виталној „егзистенцијалној угрожености“. Управо такво значење, међутим, има у политичкој јавности „обилато“ пласирана „општа истина“ о постојању две различите и супротстављене Србије – „добре“ и „лоше“, очитована кроз разноврсне варијације.¹⁹ Оно што је потпуно неспојиво с елементарним правилима сваког друштва које себе доживљава као демократско и проевропско, а неупоредиво ближе безброј пута опробаном комунистичком политичком и идеолошком маниру, јесте препознавање овакве „лоше Србије“ не само у лику појединих политичких партија, но и знатног дела самог српског народа. А „дељење“ једног истог народа – на „дobre“ и „лоше“, прогресивне и конзервативне, миротворце и ратне хушкаче, еманциповане и примитивне, по самој природи ствари води цепању његовог јединственог духовног, националног и државотворног тела; дакле, разједињењу, сукобљавању и лаганом нестајању. Може ли се у име било каквих политичких циљева, па били они и најпрогресивнији и приоритни, политички односити према једном народу на начин који исходује његовим разједињавањем, ослабљењем, сталним животом на ивици сукоба? Уосталом, ако је данас придруживање Европској унији наш апсолутно приоритет-

18 Приметна је све изразитија тежња ка ванинституционалним средствима и методама у решавању нагомиланих социјалних, политичких, међуетничких и међунационалних проблема, с једне стране; а недопустиво губљење времена на разне унутарпартијске и међупартијске расправе и чак личне нагодбе појединих партијских лидера, с друге стране.

19 Одмах након 5. октобра 2000-те стављена је у оптицај сада већ класична прича о бесповратној победи „Досовске Србије“ над дефинитивно пораженом „милошевићевском Србијом“, да би се временом – у оној мери у којој тријумфализам и почетни оптимизам победничке „европске Србије“ полагано јењава на попришту тек одпочеле транзиције – опет прибегло „новом непријатељу“, овог пута у лику „антихашке, антиреформске, антиевропске, народњачке, шовинистичке, конзервативне, „хиландарске“, клерофашистичке Србије...

ни политички циљ, а конституисање стабилног заједништва представља његов „основни услов свих услова“, чиме се онда може објаснити овакво политичко понашање које иде томе директно на штету? Није ли оваква једна „лекција из демократије“ о постојању Србије у којој су „сви стално против свих“, а нико никоме не верује – заправо, само једна давно испричана „трибалистичка прича“?

Зато је данас уместо оваквог „намерног“ или пак „случајног“ уношења у наш „демократски политички амбијент“ нетолерантности, агресивности, омразе, конфликтности и правога расула – више него икада раније потребно осигурање стабилног друштвеног консензуса, пуне „сагласности“ и „хармоније“ политичких и друштвених воља око основних питања нашег државног и националног опстанка, преживљавања и полагањем уздицања и напретка; укратко, достизање јасне свести да живимо у једној истој друштвеној заједници и делимо њене заједничке вредности, те, да су наше „појединачне“ и „колективна“ судбина нераздвојне и тесно повезане. Нема сумње да у томе значајно место припада Српској православној цркви, с обзиром да је управо она у временима наше националне угрожености и великих државних искушења имала наглашену историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа.²⁰ Треба само призвати из сећања бројне историјске чињенице које указују да је баш ова црква у периодима српске повести у којима је долазило до губљења самосталности, пропасти државне организације, опасности од општедруштвене, психолошке и културне регресије, одиграла прворазредну улогу у националној интеграцији и очувању националне свести и идентитета. Она је „свој народ“ одувек окупљала, повезивала и сједињавала, а нипошто – разједињавала и конфронтирала. Да је свако такво раздељивање Срба само друго име за националну деструкцију, знала је Српска православна црква још на почетку свог конституисања, борећи се против тога кроз читаву историју свим својим расположивим средствима. Пре свега, управо примањем православља и стварањем нових културних и моралних „образаца“ долази до снижавања општег друштвеног нивоа агресивности. Један од првих значајнијих резултата христијанизације на психолошком плану, очитује се управо у опадању социјал-

20 Види: Закон о црквама и верским заједницама, члан 11, 2006.

ног нивоа агресивности и сузбијању „дуалистичког манихејства“ израженог непрекидним агресивним индивидуалним и колективним мишљењем и делањем. Она је могла бити на нивоу захтева времена зато што је поседовала савршену организацију, високоцивилизовано устројство, развијен доктринарни систем; а поврх свега, зато што се „изнутра“ оспособила за преношење и „уграђивање“ највиших европских и светских цивилизацијских и културних тековина у „ткиво“ српског народа.²¹

Византијска трансмисија хришћанства омогућила је, уједно, новопридошлом српском етносу „на ветрометени Балкана“ да отвори дотад му недоступне ризнице свега онога што се данас подразумева под „људском цивилизацијом“. Дакле, управо православним идејама и садржајима припада место важне оријентацијске, мотивацијске, легитимацијске и регулативне снаге у животу српског друштва. Очито је да су такве идеје – дубоко прожимајући српску индивидуалну и колективну свест великим делом суделовале у конституисању народне свести која, иначе, чини моћно упориште Србима у одбрани своје аутентичности, самосвојности и идентитета.²² Тачније, тек православном вером био је створен онај духовни склоп који је омогућио израстање и развој српског националног бића, идентитета и самосвести. Јер, баш светосавље је – унутар византијске културе – изнедрило аутентичну културу са словенским и српским обележјима којом су Срби стекли часно место у хришћанској цивилизацији, остваривши своју пуну националну зрелост и право на постојање. А таква култура постала је сама окосница српског националног и духовног јединства. Заправо, она је била оно благодатно језгро из кога се изродило све што чини прави идентитет српског народа. Међутим, када се светосавска философија живота проглашава за фундаменталну компоненту српског националног идентитета, при томе се не мисли на

21 Види: Зоран Глушчевић, „Православље и српска традиционална култура“, у зборнику „Човек и Црква у вртлогу кризе: шта нам нуди православље данас?“, приређивач Гордана Живковић, „Градина“, Ниш, 1993.

22 Иако се оваква тврдња може проблематизовати питањем да ли се данас уопште може говорити о религиозности као глобалном националном феномену, будући да је вера персоналистичко искуство, засновано на слободној одлуци и избору сваког појединца да верује или не верује, такав феномен подударности „националног“ и „верског“ је, ипак, непобитна чињеница која се никако не би смела игнорисати.

неки одређен „систем мишљења“ који је сводив на себе самог и у „себе затворен“. Такође, овакво поимање идентитета не подразумева било какву националну затвореност или изолованост. Већ, изнад свега, оно претпоставља отвореност ка новим идејама и идеалима, посредством којих се српски народ заправо „утапа“ у све оно што је универзално добро за све народе света.²³ Управо томе захваљујући, светосавље је и могло пуних осам столећа нудити српском народу – аутентичност и општост у исто време.

Мислимо да се и данас могу успешно „активирати“ овакви православни потенцијали, што има нарочито значење у етнички и конфесионално мешовитим срединама, али и у оним областима друштвеног живота које карактерише високи степен конфликтности потреба и интереса, а истовремени недостатак развијених државних механизма и средстава „каналисања“ и превазилажења постојећег незадовољства и фрустрација. Овакво снижење „нивоа“ социјалне агресије није ништа мање важно ни у „етнички чистим срединама“, с обзиром на чињеницу да самоидентификација људи као припадника одређене (етно) националне групе има поред осталог и снажан антагонизирајући потенцијал, који у неким специфичним ситуацијама може изродити познате вишеструко штетне трибалистичке учинке и садржаје, погубне пре свега по саму уско трибалистички оријентисану заједницу, а потом и све потенцијалне суседе и посреднике за неке више и нове цивилизацијске системе. А овакво место и улогу Српске цркве у конституисању друштвеног заједништва данас, у великој мери одређује управо њена припадност „широј европској породици“ цркава и конфесионалних заједница, као и актуелни „задатак“ обнове и даљег развоја универзалних хришћанских вредности, као духовног и цивилизацијског темеља Европске уније.²⁴ Под таквим вредностима подразумевају

23 У Српској православној цркви под идентитетом српског народа се подразумева: „суштина српског народа“; „то што он јесте“; „српска колективна подсвест“; тј. „оно што српски народ држи у својој подвести као своју највишу врлину, оно што је преовладало у њему као најбоље или најчовечије у току векова његове борбе за своје место у општој историји народа и њиховој борби за организовање једног света према најбоље могућем идеалу савршенства“. Види: Владан Д. Поповић, „Симбол најузвишенијих тежњи“, „Православље“, 1. I 1998.

24 У прилог томе је и седми по реду дијалог, који је под окриљем Васељен-

се, заправо, они хришћански садржаји, норме и „обрасци“ понашања и друштвеног саобраћања, чија је основна „намера“ – осмишљавање људског живота и успостављања односа унутар друштвене заједнице којима се развија дух солидарности, сарадње, узајамног поштовања, уважавања туђих потреба као сопствених, али, и љубави и милосрђа.²⁵ Таквим сасвим специфичним нормама се човек изричито обавезује на „добру вољу“ према другоме и висок степен моралности и савести у свом свеукупном делању. Управо инсистирањем на провођењу оваквих специфичних норми Црква „интервенише“ у сферу друштвеног морала, доприносећи развоју њихових позитивних ефеката, спречавајући њихово кршење, које у крајњем исходу води злочину у шта смо се много пута досада уверили. Деловањем на своје вернике она развија у њима свест о потреби борбе против непридржавања моралних норми у друштву, о потреби њихове борбе са злом као нужном последицом тога. Провођењем универзалних верских садржаја у домену етике, морала и права, заправо се на неки начин врши интегрисање човека и народа у одређену друштвену заједницу. Стога, Српска православна црква може данас с правом претендовати на духовно, културно и цивилизацијско „заступништво“ српског народа, те про-

ске патријаршије и Фондације Роберт Шуман одржан 16. и 17. октобра 2003. У Цариграду (Истамбул) између Православне цркве и Европске народне странке (хришћански демократи). Европску странку су представљали чланови парламентарне групе хришћанских демократа Европске уније, који се у Европском парламенту залажу за хришћанске вредности у креирању свеевропске политике. Све помесне православне цркве су представљали угледни делегирани митрополити, епископи, православни парламентарци, професори и академици. Основна одлика свих саопштења на овом скупу може се, поједностављено, изразити као: позивање на правилно вредновање хришћанства у перспективи савремене европске интеграције и став да ће чврсто јединство старог континента бити могуће само уколико се поштују јеванђељске вредности, које су столећима биле надахнуће за зближавање народа.

- 25 Проблем људских права представља озбиљно питање за све религије света. Сходно томе, оне изричито прихватају да могу и морају постати чиниоци у напору остваривања људских права. Поред тога, указује да постоји још једно човеково право, које није укључено ни у једну повељу о људским правима – а које хришћанска мисао непрестано наглашава као основно усмерење човека – то је његово право да воли и да буде вољен. Управо у томе се сагледава могућност верских заједница у даљем продубљивању смисла људских права, те стварања претпоставки да постојеће декларације не остану суви правни текстови.

висање преко потребног духа „српског свејединства“. Да ли ће ту шансу она и искористити, зависи од много ствари, али ниједна од њих неће је ослободити велике одговорности коју ће сносити пред нашим будућим генерацијама.

Литература

- Лакићевић Драган, „Правне и економске претпоставке реконструкције грађанског друштва“, зборник Транзиција деценију после: поуке и перспективе, Институт за европске студије, Београд, 2004.
- Подунавац Милан, „Право и држава у правној и политичкој филозофији Ђорђа Тасића“, зборник Људска права, уредник Мирослав Прокопијевић, Институт за европске студије, Београд, 1997.
- Глушчевић Зоран, „Православље и српска традиционална култура“, зборник Човек и Црква у вртлогу кризе: шта нам нуди православље данас?, приредила Гордана Живковић „Градина“, Ниш, 1993.
- Врачар, Стеван: „Универзалност принципа правде“, зборник О правди и правичности, приредио Милош Кнежевић, Дом културе „Студентски град“, 1995.
- Васовић, Мирјана, „Вредносне претпоставке демократске трансформације“, зборник Лавиринти кризе, Институт за европске студије, Београд, 1998.
- Леман, Карл кардинал, „Хришћански корени европског друштва“, у зборнику Хришћанство и европске интеграције, Хришћански културни центар, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003.
- Живковић, Гордана, *Срби и православље*, Европско слово, Београд, 1998.
- Живковић, Гордана, *Црква и криза политичке заједнице*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006.

Gordana Zivkovic

CHURCH AND SERBIAN SOCIAL COMMUNITY

Summary

For us social unity does not imply an ordinary issue, but an issue of vital importance for whole future. Without constitution of a stable unity there is not efficient internal merge of our social community, nor there could be its integration into a wide unique European community. Object of research in this text is being operationalized by one question: In what way there could be achieved an extremely necessary consensus regarding creation, development and survival of Serbian social community? Starting from a premise that social community implies a social formation in which individuals are connected into an unity by understanding, trust and common feelings toward common values, author of the text has a following question to ask: Nowadays what is it that could be acceptable for the Serbian public, that has been disunited and conflictive from inside? Is there anything that could move an apathetic and lonely individual for the integration into social community? What are the values that could be "suggested" to the majority of population by the force of their own morality, and not by enforcement of some external authority? By concluding existence of an alarming and already "chronic" deficit of essentially necessary and generally accepted moral values and landmarks, and also the absence of social solidarity and unity, author of the text attempted to analyze in many comparative levels the capacities of the Orthodoxy and Serbian Orthodox Church in this domain. By underlining that throughout history this Church has been refereed as "the protector of social morality" and "the promoter" of universal social values being the foundation of Western European civilization, the author concluded that nowadays under certain conditions it could compensate for the time-worn reserves for social unity and revival of perturbed Serbian national and social identity.

Key Words: social unity, crises of values, collapse of morality, Orthodoxy, Serbian Orthodox Church, national identity